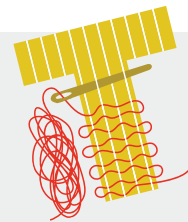

Over de oorsprong van allerlei woorden.

Zelfkant

In 2014 bracht Gospel Recordings een cd uit om het evangelie uit te leggen aan “criminelen, verslaafden, daklozen, asielzoekers, mensen met een dubbellevens en (bezoekers van) prostituees”, kortom: “mensen aan de zelfkant van de samenleving”. Deze ‘zelfkant’ wordt in het woordenboek van Koenen uit 1911 weinig vleidend omschreven als “schorrimorrie, janhagel of jongens van de vlakke”. Kennelijk had de lexicograaf vooral het oog op jeugdige mannelijke criminelen. Waar komt die beladen benaming *zelfkant* vandaan?

LOSSE EINDJES

Zelfkant stamt uit de wereld van het textiel. Tijdens het weven van een stof wordt een draad, de ‘inslag’ geheten, door een aantal gespannen draden gevoerd, die de ‘scheuring’ worden genoemd. Dit gebeurt met een spoel, die heen en weer schiet. Aan de kanten van het weefsel maakt de inslagdraad een lusje, waardoor een weefrand ontstaat. De twee buitenste lengtezijdes van een weefsel, die wat dikker zijn doordat de spoel hier van richting verandert, noemt men de ‘zelfkant’.

Het woord *zelfkant* is voor het eerst opgetekend in 1573. Oudere benamingen waren *selfende* (‘zelveinde’) en *egge* (‘schuine zijde’), verwant met het Engelse *edge*. Later maakte men daar *zelfegge* van. Ook dat woord wordt in het Nederlands pas in 1573 aangetroffen, maar het moet ouder zijn. De term is namelijk geleend door het Engels als *selvage*, en dat Engelse woord wordt al in 1475 genoemd. In al deze samenstellingen verwijst *zelf* naar het feit dat de lengtezijden een eigen einde hebben. Dat is het verschil met de beide korte zijden, die worden afgeknipt, waarbij er ‘losse eindjes’ ontstaan, die moeten worden afgezoomd of aan elkaar worden geknoopt.

De uitdrukkingen *schering* en *inslag*, *losse eindjes* en *zelfkant* zijn dus alle afkomstig van het weefgetouw. Dat geldt trouwens ook voor het woord *tekst*, dat teruggaat op het Latijnse *textum* (‘weefsel, geweven kleding’). Zo’n tweeduizend jaar geleden gebruikte de Romeinse redenaar Quintilianus het woord *textum* in de overdrachtelijke betekenis ‘gestructureerd geheel van woorden’. Het woord *tekst* is ook verwant met *textiel*, dat we via het Frans hebben geleend. Heel toepasselijk zegt Jan Renkema in *Tekst en uitleg. Een inleiding in de tekstwetenschap*: “Een tekst is eigenlijk een weefsel van zinnen op papier of uitingen in een gesprek.”

BUITENGRENS

Om de draad weer op te pakken: na verloop van tijd werd *zelfkant* ook buiten de textiele sector gebruikt, als geografische aanduiding in de betekenis ‘buitenrand, buitengrens van een bepaald gebied’. Zo schreef een krant in 1736: “Deze Tartaren zyn beschaafder als [sic] de andere, wyl ze op den zelfkant van China wonen.” In deze context is *zelfkant* een neutrale term. In zijn al genoemde woordenboek uit 1911 verklaarde Koenen ‘Hij komt van den zelfkant’ met: “Hij woont op de grens: b.v. van Limburg, Twente, den Achterhoek.” Zo ook draagt een Duitse gemeente aan de grens bij Sittard de naam *Selfkant*.

De zelfkant (boven) van een geweven lap stof.

Van 1949 tot 1963, toen deze gemeente deel uitmaakte van Nederland, luidde de naam *Zelfkant*.

Omdat de zelfkant van stof dikker was dan de rest van het weefsel, gold deze als inferieur. Vaak werden de zelfkanten afgesneden en als stofresten gebruikt. Al in de achttiende eeuw kreeg *zelfkant* daardoor de negatieve betekenis ‘minderwaardig gedeelte’. Zo wordt in een satirisch toneelstuk uit 1729 van Jacob Campo Weyerman gezegd: “Wy leeven in de zelfkant van de ondankbaarste en verbasterdste aller eeuwen.”

SAMENLEVING

In 1884 schreef Conrad Busken Huet in *Het land van Rembrand* over een aantal schilders die in zijn ogen “maatschappelijke vagebonden” waren: “Frans Hals, Adriaan Brouwer, Adriaan van Ostade, Jan Steen, bewogen zich (...) aan den zelfkant der samenleving.” Dit citaat is tot dusver het oudst bekende voorbeeld van het gebruik van de uitdrukking *zelfkant van de samenleving/maatschappij*. De beeldspraak sloeg aan. Enkele jaren later publiceerde de naturalistische schrijver Gerard van Hulzen twee romans onder de titel *Van de zelfkant der samenleving*; de eerste was *De man uit de slop* (1903).

In de jaren twintig van de vorige eeuw is nog een andere, alledaagse betekenis opgetekend: ‘rand die overblijft wanneer men een kopje, glas of beker niet boordevol schenkt’. Ter illustratie geeft het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* het zinnetje: “Het spijt mij dat ik U zoo’n zelfkant geven moet, maar ik had niet meer melk.” We zijn benieuwd of er lezers van *Onze Taal* zijn die deze betekenis nog kennen. ◀

Foto: Wikimedia